

Dávid Csaba

- 25 év értékei -

A tizenhárom

(Megjelent az Erdélyi Örmény Füzetek 2003 októberi számában)

Elképzeltető, talán még érthető is, ha az egyik ország nem különösebben érdeklődik egy másik ország mártírjainak emléke iránt. Az azonban egyszerűen érthetetlen, hogy iszonyodjon tőlük, ha egyszer ezek a mártírok nem valamiféle egymás elleni ügyben, hanem éppen a haladásért, az iga lerázásáért, a szabadságért – amely szabadság végső soron oszthatatlan, csakis mindenki szabadsága lehet, másként nem szabadság – haltak meg.

Haynau főhadsegédjének, Susan vezérőrnagynak saját kezű levele arról, hogy 1849. október 6-án, tehát Latour hadügyminiszter halálának évfordulóján – akit a felbőszült bécsi tömeg 1848. október 6-án a hadügyminisztérium épülete előtt meggyilkolt és holttestét egy lámpavasra akasztotta – pontosan mikor és hogyan hajtsák végre a kivégzéseket. (részlet)

A hadsereg főparancsnok úr öngyméltósága (Haynau - dcs, megjegyzése) megbízásából közlöm önnel, hogy a mellékelt ítéletek végrehajtására reggel, idejekorán kerüljön sor, hogy az elítéltek egész nap közszemlére legyenek kitéve a veszthelyen, elrettentő például.

Elmúlt azóta 154 év.

Hiszen magyar, oláh, szláv bánat Mindigre egy bánat marad...

Dunának, Oltnak egy a hangja, morajos, halk, halotti hang...

Ady Endre versének keletkezése óta is sokan, sokféleképpen igyekeztek bizonyítani, hogy nem egy a hangja... Hogy a bánat nem egy bánat, és „a múltat végképp eltöröljük!”... (hogy egy másféle dalból idézzünk).

Arad város román többségű önkormány-

zata úgy gondolta, hogy „egy a hangja...”, hogy megbecsüli a magyarokat a visszaállítással, hiszen attól nem kisebb, hanem éppen nagyobb lesz Románia. De a várost leintették.

Tudjuk, honnan jön a hazugság, a rövidlátó, kicsinyes gyűlölet indulata, Nevezzük néven: ezúttal a magyargyűlölet ismét győzelmet aratott. Reméljük, hogy nem hosszú távon.

Egyéni véleményem, nem kell egyetérteni: érthető-e el többet magyar miniszterelnök az elmúlt hetekben? Akárhogyan is hívják s bármilyen színű legyen is a meggyőződése? Tud-e bármelyikünk ötletet adni, amellyel hipp-hopp, európai, kulturált úton és méltó módon sikerül a szöszegőt ígérete betartására bírni?

Nincs tehát aradi szobor. A tizenhárom emlékére.

(És ne beszéljen senki arról, hogy Zala György szoboregyüttese nem a legmagasabb színvonalú műalkotás, hiszen valóban nem az. De a legkevésbé sem erről van szó, nem ez az ok.)

1849 október 6-a: annak a bizonyos tizenhárom embernek a kivégzése egyúttal az álkeresztényi, kicsinyes Habsburg birodalom bukásának kezdete. Vakon, rövidlátó módon, bosszúra hivatkozva és

gyűlöletből gyilkolni ugyanis csak elvakult, önző, gyáva ember (omlandó birodalom) szokott.

Tizenhárom ember. Az a tizenhárom – köztük ki akaratlanul, ki előre vállalva, ki pedig vállalt kötelességét becsülettel teljesítve – igenis vértanú. Magyar, örmény-magyar, horvát, sváb, osztrák: tizenhárom ember, Nem származásukkal és nem szájukkal váltak a magyarság hőseivé – legtöbbjük még utolsó, kivégzés előtti búcsúleveleit is németül írta hanem a sorsukkal.

Nem más népek, fajok, vallások ellen, hanem a tisztességért...

Emberek, akik kivégeztetésük előtt nem az álmodott jövőbe meredtek, mint megannyi bronzból öntött filmhős, hanem a feleségüktől, gyermekeiktől, jóbarátaiktól búcsúztak. Emberek, akik élni akartak s dolgaikat továbbra is felelősen tenni. És reménykedtek az utolsó pillanatig, hogy „hátha”... aztán vállalták az elkerülhetlent, összeszorított foggal és görcsbe ránduló gyomorral.

Nemesi családok fiai, vagy polgári származásúak, főtisztek – de elsősorban és végső soron emberek. Nagyszerű emberek,

Tizenhárom ember, Tizenhárom vértanú...

(Az itt következő összeállítás szövegei és a hozzájuk fűzött jegyzetek *Az aradi vértanúk* című, Budapesten 1983-ban megjelent könyvből származnak, amelynek szerkesztője és jegyzetírója Katona Tamás)

1. Gróf Leiningen-Westerburg Károly Jegyzetei (részlet)

Október 4. Komor hangulat, a Damjanich-csal való tegnapi beszélgetés hatására nem tudok írni. Este cédula Damjanich-től. (Lásd a továbbiakban – dcs.) Mindig Vécsey kapja a legfurcsább híreket. Komáromot nem adták át, Schlick fogságban, poroszok Pozsonyban. (Az utolsó sorokat németül rövidítve írta, alig olvashatók – ez az egyik értelmezési feltételezés – a kötet szerk.) Liza levele. Porkoláb, Fegyverek. (Haynau megerősítette a halálos ítéleteket, ezért átkutatták a cellákat, nehogy a tábornokok öngyilkosságot követhessenek el - a kötet szerk.) Holnap reggel hétkor hadbírószág elé. Élet vagy halál, Uram, amint parancsolod!

Levele sógorához, Rohonczy Lipót fogoly huszárezredeshez október 6-án reggel (részlet)

Éppen most szenvedtek ki négyen közülünk, még visszhangzanak a lövések szívemben.

2. Lázár Vilmos

1848-i honvéd ezredes aradi várfoogságban kivégeztetése előtt írt emlékirata (részlet)
Kétnapi hiú várakozás után délután végre megjelent egy dzsidástisz egy nyílt levéllel tőle. (*Báró Reviczky Máriától, Lázár feleségétől – dcs.*) Átfutottam a kedves sorokat – nem engedik, hogy meglátogasson. Fájdalmam nagy volt, de összeszedtem magamat, ne legyen a tisztnek diadala rajta – gondolám magamban –, és nem is volt. Néhány sorban válaszoltam. A távozó után az ajtó becsukódott. Öszszegörnyedtem mélyen égető fájdalomban, szememből könnyek perdültek ki. El voltam választva a világtól, s ami nekem e világon legkedvesebb, nőmtől.

3. Schweidel József

Aradi fogságom naplója (részlet)
Valóban ne adnának kegyelmet nekünk? Az utolsó pillanatig olyan reménykedve bizakodom, hogy nem is tudom magam átengedni a halál gondolatának.
Adalbert fiam egész délután nálam volt, és ez a látvány elszomorít; a kedves, derék fiú adta át nekem szeretteim, drágáim utolsó szíves üzenetét.
Zárom ezeket a sorokat, és remélem, hogy október 6-án örvendetesebb érzésekről számolhatok majd be.

Ezt a három ív papírt, amelyen hűségesen megírtam aradi fogságomat, adják át feleségemnek, Domicának, ha bele nem pusztul bánatába.

4. Damjanich János

levele Leiningen-Westerburg Károlynak
Ma reggel (*1849 október 4-én - a kötet szerk.*) megérkezett egy gránátostisz futárként az ítéletünkkel. Nem sejtek semmi kedvezőt, mert szegény Emí-

liamat nem engedték be, pedig volt engedélye, hogy bejöhessen hozzám. Amit Isten ad, kedves öregem, el kell viselnünk, mint oly sok háborús veszedelmet; keményen és félelem nélkül nézzünk szemébe a kaszásnak, és próbált férfiként álljunk ki azt, amit ránk mértek. Vigasztaljon Isten, jó barátom, mennyire szeretnék látni! Igaz barátod

Damjanich

5. Dessewffy Arisztid

levelének fennmaradt töredéke

Az a bizonyos evőeszköz, amellyel Tonim (*Dessewffy első felesége és unokahúga, Újházy Antónia - a kötet szerk.*) mindig étkezett, a női óra, amellyel Kálmán (*Dessewffy Kálmán, a vértanú testvére - a kötet szerk.*) Vencében megtisztelte, üvegekkel díszített ágya, az éjjeliszekrény és a kockadíszes adassék nagyon szeretett feleségemnek, Emmának (*Dessewffy Emmának - a kötet szerk.*) A többivel Albert fivérem (*Dessewffy Albert volt testőr; a vértanú öccse - a kötet szerk.*) rendelkezzen belátása szerint, csak a Kálmán fivérem javára szóló megjegyzés a végrendeletben maradjon meg.

6. Kiss Ernő

levele lányának, Bobor Györgynének
Kedves jó Róza!

Megadás Isten akaratában (*ez a levél október 5-ről való - a kötet szerk.*) illik egy vallásos, művelt asszonyhoz. Ezért kérek téged, ha csak egy kicsit szeretsz: mellőzz minden hiábavaló exaltációt, hanem őrizd meg egészségedet gyermekeidnek és téged forrón szerető atyádnak
Ernő

(részlet az aradi minorita rendház naplójából)

A három áldozat arcra borulva, Kiss Ernő hátrabukva feküdt a sánc árkában a nap lementéig. Kiss Ernőt a lövések közelről érték, bőrébe fűrődött a lőpor, s a füst befeketítette arcát.

7. Nagysándor József

levele Vinkler Brunó minorita szerzetesnek
Kedves tisztelendő úr - tisztelt barátom! Szíves ígérete szerint méltóztassék Pestre Schmidt János rokonomnak, Kalocsára Nagysándor Imre érseki orvos bátyámnak s Lugosra Ungváry János rokonomnak néhány vigasztaló sorokat írni, ezen fésűt és inggombot szíveskedjék a bizonyos pesti irományokkal s gyűrűvel (*mivel Nagysándor József az unokahúgát akarta feleségül venni, külön esketési engedélyt kellett kérnie az esztergomi érsekségtől. Ezt az engedélyt és a jegygyűrűt küldte vissza, mint erről Vinkler Brunó minorita szerzetes visszaemlékezéseiből értesülhetünk... - a kötet szerk.*) elküldeni, ezekre kéri tisztelő barátja
Nagysándor József

8. Poeltenberg Ernő

levele feleségének, Arad, 1849 október 5. (részlet)

Te is, hön szeretett Pauline-om, érzem! megbocsátd mindazt a keserűséget, amit életemben okoztam neked! Megbocsátd, hiszen mindig a jóság anyyala voltál! - Ó, mennyire fáj a szívem, hogy nem láthatlak, nem csókolhatlak többé.

Légy hát erős, jó Pauline-om, légy erős irántam érzett szereteted kedvéért, gondold meg, hogy gyerekeid vannak! hogy értük kell élned!!

Szerencsétlen Ernő

9. Vécsey Károly

levele feleségének (részlet)

Drága, imádott Linám! szeretett, érnyes, legkedvesebb feleségem! Látom, ez életem utolsó pillanata – meg kell halnom, tehát még egyszer Isten veled, óvjon Isten, vezessen minden lépésedben utolsó leheletem, Lina, hogy odaát egy jobb életben bizonyosan újra egyesülünk. – Isten veled, jó lélek; és bocsáss meg mindazért a fájdalomért, amit talán akaratlanul is okoztam neked; csókollak, csókolom kedves lányomat – lányodat –, Gizellát. Isten veled.

Október 6. reggel 6 órakor

Szerencsétlen Károlyod

10. Aulich Lajos

(Vinkler Brúnó minorita szerzetes visszaemlékezése) (részlet)

A vizsgálaton vagy kihallgatáson a haditörvényszék minden kérdésére ez volt a válasza:

„Királyom parancsára esküdtem hűséget a magyar alkotmányra - s eskümet halálomig meg kell tartanom.”

Úgy is volt, mert az esküt szem előtt tartva élte utolsó percéig híve volt az ügynek.

11. Török Ignác tábornok

(Baló Béni református lelkész visszaemlékezése Kacziány Géza lejegyzésében) (részlet)

...Török fejéről lehull parókája, mely kopasz fejét fődte. A hideg őszi levegőtől az agg katona sírógörcsöt kapott.

– Nem szégyelli magát – kiáltott rá Tichy a lórlól –, sírni, mint egy gyerek!

Török kiegyenesedett, befődve fejét.

– Szégyellje magát ön, hóhérlegény! S ezzel büszkén ment a bitó alá, miután bajtársait előbb sorban megcsókolta. Amint a kötelet nyakára tették, szívsvélhűdés érte, s mint halottat kötötték föl.

12. Knezic Károly

(Baló Béni református lelkész visszaemlékezése Kacziány Géza lejegyzésében) (részlet)

Knezic Károly eddig folyton imádkozott magában. Ő volt az egyetlen, ki szemüveget viselt, s ez leesett szeméről, mikor a porkoláb őt (a reglement rendelkezése szerint) odataszította a hóhérlegényekhez.

Knezic utánahajolt, hogy fölvegye.

– Hagyja ott! - rivallt rá Tichy őrnagy.

– Lát maga az akasztófán úgyis.

Knezic megvetőleg nézett rá, s fellépett a zsámolyra. Pár perc múlva ő is az örök bíró előtt állott.

13. Láhner György

(Baló Béni református lelkész visszaemlékezése Kacziány Géza lejegyzésében) (részlet)

Harmadik áldozat Láhner volt, ki nagy léleknyugalommal halt meg.

(Johann Schükl cs. kir. hadbíró százados igazolása Franz Bott hóhérnak Láhner György kivégzéséről)

Bizonyítvány

mellyel igazoljuk, hogy Franz Bott hóhér 1849. október 6-án felségsértés büntette miatt halálra ítelt Láhner Györgyöt Aradon kötél által kivégezte, és e foglalatosságánál a kellő ügyességet és jártasságot tanúsította.

Ezt saját kezű aláírásunkkal hitelesítjük. A cs. kir. katonai különleges vizsgáló bizottság részéről:

Arad, 1849. október 6. Schükl hadbíró százados Josef Tichy őrnagy a cs. kir. 25. sorgyalogezredben

Hátha, egyszer mégis a költőnek lesz igaza?

*Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Mindigre egy bánat marad...*

*Dunának, Olnak egy a hangja,
morajos, halk, halotti hang...*

Ez Adytól a Magyar jakobinus dala. S a vértanúkra emlékezzünk büszkén.

Várady Mária

Emlékezés a Vértanúkra

A magyarörmény közösség minden évben megemlékezik a Gyásznapról, amikor 13 honvéd főtiszt kivégzése megtörtént, a legbrutálisabb módon, az európai közvélemény felháborodásától kísérve. Az Aradi Tizenhárom holtteste a várárokból elföldeltettek, csak néhányuk holttestét tudták lopva, majd kegyelettel végső nyugalomra helyezni. A vezérkari tisztek szétszórt csontokkal várják a föltámadást. A Vértanúk közül Kiss Ernő és Lázár Vilmos örmény gyökerekkel rendelkezik.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület megemlékezése méltó volt a 172 esztendővel ezelőtt hősi halált halt katonákhoz, a rendezvénynek a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum adott méltó helyszínt.

2021. október 10-én, vasárnap 11 órakor a közösségünk tagjai és többen a főváros lakosai gyülekeztek a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum szoborparkjánál, a Tizenhárom Aradi Vértanú szobrai előtt. Sokan voltunk, sokan tartjuk fontosnak a történelem megismertetését, továbbadását. Minden korosztály leróta tiszteletét az 1848-49-es forradalom és szabadságharc áldozatai előtt.

A Himnuszt közösen énekelve indult a megemlékezés. A tárogató hangja szabadon szárnyalt a Budai Várban, a régi Nándor Laktanya udvarán.

Lázár Vilmos és Kiss Ernő mellszobrát megkoszorúzták az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület nevében dr. Issekutz Sarolta elnök-asszony. Az Erdélyi Örmény Kulturális Központ nevében Heim Pál képviselő úr helyezte el a koszorút. A Budavári Örmény Nemzetiségi Önkormányzat nevében Várady Mária elnök és Bőjtös Jenőné Opra Györgyi koszorúztak. A XII. Kerületi Örmény Nem-

zetiségi Önkormányzat elnöke, Hegedüs Anita szintén koszorút helyezett el a mártírok szobránál. A közösség tagjai egy-egy szál fehér rózsát tettek mind a Tizenhárom Vértanú szobrahoz, de Batthyányi Lajos, sőt, Görgey Artúr szobra előtt is fehér rózsza volt, tiszteletünk jeléül.

Ezután a megjelentek Berkesi Balázs hadtörténész vezetésével megtekintették a Múzeum kiállítását. Külön köszönet illeti a rendezvényszervezőt a legautentikusabb kiállítás felkutatásáért. Berkesi Balázs hadtörténész külön kitért az örmény származású Kiss Ernő és Lázár Vilmos tevékenységére, tisztí pályáivére, részvé-

dr. Issekutz Sarolta és Heim Pál elhelyezi a megemlékezés koszorúját

MAGYARÖRMÉNY TUDÁSTÁR

A Magyarörmény Tudástár célja, hogy egybegyűjtse és bemutassa az erdélyi és magyar örmény diaszpóra múltját és jelenét, történelmét, kultúráját, meghatározó személyeit és írott megjelenéseit.

A Magyarörmény Tudástár egy fokozatosan bővülő, tematikus online adatbázis, benne könyvek, tanulmányok, előadások, kiállítások, híres személyek stb. bemutatásával.

www.magyarormenytudastar.hu